

УДК 349.2
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.2>

Г. А. Волошкевич
orcid.org/0000-0003-2729-251X
кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ВІЙСЬКОВО-ОКРУЖНІ СУДИ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Актуальність проблеми. Сучасний історичний етап розвитку української держави позначений низкою кардинальних змін, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя: політичній, економічній, культурній тощо. Не оминув цей процес і судову систему країни, яка переживає свою чергову трансформацію. Зокрема, одним з нововведень стає поступова відмова від системи окремого військового судочинства, що призвело до ліквідації частини військових судів в Україні. Ці дії викликали неоднозначну реакцію з боку, як фахівців-правників, так і рядових громадян. Початок російської агресії у 2014 році та її переростання з локального конфлікту на Донбасі на повномасштабну війну супроводжується різким збільшенням кількості т.зв. «військових правопорушень». Це актуалізує питання відновлення військової юстиції, тим паче досвід таких країн як Ізраїль, де функціонує Військовий апеляційний суд, а також окружні військові суди, показує, що існування подібних спеціалізованих судів не протирічить статусу демократичної держави. Перші кроки у напрямку запровадження системи військового судочинства вже зроблені, так зміни до Конституції України прийняті у Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 02.06.2016 № 1401-VIII, у статті 125 передбачили можливість створення спеціалізованих судів. У зв'язку з вищезазначеним, актуальним буде розглянути історичний досвід російської держави, у складі якої тривалий час перебували українські землі, щодо організації системи військової юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку військових судів у дореволюційний період залишається малодослідженою у вітчизняній літературі. У дореволюційний період, законодавство обмежувало обговорення діяльності військових судів, тож світ побачило лише кілька праць з цієї проблематики, зокрема роботи С. Абрамович-Барановського, І. Шендзіковського, І. Іллюстрова. У радянський період військова юстиція практично випала з поля зору дослідників, виняток становить лише робота П.А. Зайончковського присвячена військовим реформам кінця ХІХ ст. З початком 90-х рр. ХХ ст. починають з'являтися публікації присвячені функціонуванню військових судів на теренах

України. Певною спробою переоцінки судової системи в цілому, а також військової юстиції стало дослідження А.Ярмиша. Водночас, слід констатувати, що проблематика військових судів не опинилася в центрі уваги українських дослідників, і про їх діяльність на українських землях лише побіжно згадується у статтях С. Оверчука, В. Сердюка, О. Ткачука, В. Шевченко.

У запропонованій статті ставиться за мету відтворити та проаналізувати роль військово-окружних судів у системі військової юстиції Російської імперії, визначивши їх склад, порядок утворення, функціональне призначення. Крім того, в ході роботи планується визначити та розглянути основні проблемні питання з які постали перед військово-оружними судами у процесі їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Система військових судів у російській державі існувала протягом тривалого часу, однак саме в другій половині ХІХ ст. вона зазнала кардинальних змін. Заходи з модернізації судової системи та армії Російської імперії, які послідовно проводилися царським урядом починаючи з 60-х рр. ХІХ ст., не могли не вплинути систему військової юстиції. Насамперед, основним завданням ставало приведення військової юстиції у відповідність з оновленими засадами судочинства та судоустрою, які базувалися на нових принципах буржуазного права. Одночасно необхідно було усунути і існуючі недоліки старої системи, що перешкоджали нормальному функціонуванню судових установ. Крім того, реформування системи управління армією, в ході якого, зокрема передбачалося проведення заходів з реорганізації воєнного міністерства та запровадження військових округів, також об'єктивно зумовлювало необхідність перегляду старої системи військового судоустрою.

Структура модернізованої системи військових судових установ була викладена у розробленому в 1867 році спеціальною комісією на чолі з ад'ютантом Крижанівським новому Військово-судовому статуті (далі – ВСС). На зміну старої, двохступінчатої моделі військового судоустрою, приходять нова, триступенева система армійських судів, яка включала в себе: полкові суди, військово-окружні суди та Головний військовий суд [1, с. 24].

Предметом нашого наукового аналізу стануть військово-окружні суди, чия поява значною мірою була зумовлена переходом російської армії внаслідок реформ 60-х рр. XIX ст. на нову, військово-окружну систему управління армією. Ідея децентралізації старої системи управління, шляхом передаї частини повноважень у сфері управління та судочинства, тривалий час обговорювалася у російському військовому та політичному керівництві. Водночас, в умовах існування абсолютної монархії, такі пропозиції неминуче наштовхувалися на протидію значної частини консервативно налаштованого дворянства та генералітету, які вбачали у цьому послаблення монархічної влади, втрату контролю за одним з головних стовпів царату – збройними силами. Тож лише поразка у Кримській війні, дозволила прихильникам реформаторського курсу проштовхнути раніше непопулярні у вищих урядових колах реформи. Спочатку, ідея запровадження в країні спеціальних військових округів була викладена військовим міністерством в січні 1862 р. у доповідній записці на ім'я російського монарха. Протягом наступних декількох років створений «спеціальний комітет по облаштуванню та організації військ» займався підготовкою до проведення в життя планів міністерства і у 1865 році в Російській імперії постають 14 військових округів: Варшавський, Київський, Віленський, Одеський, Петербурзький, Фінляндський, Ризький, Харківський, Московський, Казанський, Кавказький, Оренбурзький, Західно-Сибірський та Східно-Сибірський [2, с. 92].

Переведення армії на територіальну систему управління обумовило і реформування існуючої судової системи, яка тепер повинна була також базуватися на територіальному принципі. У своєму докладі Олександр II військовий міністр Д. Мілютін зазначав, що затвердження військово-окружної системи зумовлює необхідність створення військово-судових комісій при військово-окружних управліннях. Російський імператор визнав слушними думки про нові принципи судоустрою викладені міністром і в подальшому його нароби були використані при розробці положень ВСС в частині, яка визначала правовий статус нової судової установи.

Військово-окружні суди створювалися у кожному військовому окрузі і займалися розглядом справ, які виходили за межі юрисдикції полкових судів та виступали по відношенню до цих судів в якості апеляційних інстанцій.

Головним завданням військово-окружних судів був розгляд правопорушень вчинених наступними особами:

1) військовими, що перебували на дійсній військовій службі, за всі злочини й провини, за

винятком порушень постанов про друк, які підлягали розгляду у загальних судових установах із дотриманням лише деяких особливих правил, зазначених у військово-судовому уставі. Аналіз матеріалів архівних установ дозволяє говорити, що основними категоріями справ, які розглядали військово-окружні суди українських губерній були фінансові правопорушення, що вчинялися представниками офіцерського корпусу російської армії, та конфлікти по службі між представниками офіцерського та рядового складу. Так, Київський військово-окружний суд в 1873 році розглянув 35 справ, з яких 12 стосувалися конфліктів між рядовими та офіцерським складом, 7 – розкрадання коштів військових підрозділів або крадіжки матеріальних цінностей; 9 – випадків самовільного залишення місця служби (дезертирство) [3];

2) військовими, що не перебували на дійсній військовій службі (тобто не входили до складу війська, однак мали військові чини), – лише за злочини й провини, що відносилися до порушення обов'язків військової служби;

3) чини запасу – за неявку під час призову на дійсну службу або до навчальних зборів, за злочини й провини, вчинені під час цих зборів, за порушення вимог військової дисципліни тощо. ;

4) цивільні чиновники військового відомства – за посадові злочини й за порушення правил військової дисципліни [4, с. 114-116].

Звільнені у відставку віддавалися військовому суду лише за ті вчиненні під час служби злочинні діяння, які були пов'язані з порушенням обов'язків військової служби. Так, у 1867 році Київський військово-окружний суд розглянув справу колишнього командира батареї Альбевського, що був звинувачений у розтраті коштів та казенного майна під час перебування на службі [5]. Якщо злочин відбувався співучасниками військового й цивільного відомств, то справа про їх сукупно розглядалося судом цивільного відомства. Однак, якщо при цьому зачіпалися інтереси військової служби й дисципліни, то всі співучасники віддавалися військово-окружному суду.

Ці справи розглядалися у військово-окружних судах за умови, що вони виходили за межі юрисдикції нижніх, полкових судів. Зокрема, це траплялося у тому випадку коли злочин вчинявся офіцером, а також, якщо при проступок вчинений особами рядового складу російської армії відносився до категорії тяжких (вбивства, тілесні ушкодження, збитки більше 300 крб. тощо).

Під час військових дій юрисдикція військово-окружних судів розширювалася і вони отримували право розглядати справи про злочини та проступки вчинені військовополоненими та громадянами інших держав, територія яких буде зайнята армією [4, с. 1191].

Крім того, військово-окружні суди виступали апеляційною інстанцією по відношенню до полкових судів і переглядали їх вироки у випадку подання апеляції зацікавленою стороною.

Вироки військово-окружних судів вважався «остаточними» і повинні були приводилися у виконання негайно, за винятком низки передбачених законом випадків: опротестування вироку прокурором; оскарження вироку засудженим або його представником; рішенням самого суду передати вирок на розгляд військового міністра для «Найвищого розсуду». Останнє мало місце, коли:

- офіцери й чиновники військового відомства засуджувалися до покарання, що передбачало позбавленням всіх прав стану, або офіцери розжалувалися в рядові;

- засуджені втрачали орденів або інших нагородні відзнаки;

- суд клопотався про пом'якшення засудженому покарання і встановлення більш м'яких санкцій, ніж ті, що були передбачені законодавством.

- розглядалися справи окремих категорій осіб, для яких закон передбачав вилучення із загальної підсудності (злочини духовних осіб проти віри, посадових злочинах осіб військово-судового відомства, державних злочинах військовослужбовців тощо) [6, с. 149]

Крім розгляду справ по першій і другій інстанції військово-окружний суд здійснював нагляд за посадовими особами, що входили до складу судового відомства: секретарями та їхніми помічниками, військовими слідчими, кандидатами на судові посади й особами, що виконують технічно-допоміжні функції.

Слід зазначити, що в часи гострих соціальних конфліктів, на кшталт єврейських погромів, селянських бунтів революції 1905–1907 рр., спостерігалась тенденція до розширення сфери діяльності військово-окружних судів і включення до їх компетенції не лише справ про злочини військовослужбовців, а й цивільних осіб, що звинувачувалися у вчиненні особливо тяжких злочинів, перш за все політичного характеру. Так, за законом 4 вересня 1881 р. у місцевостях де був запроваджений стан надзвичайної охорони, генерал-губернаторам, а де вони були відсутні – міністрові внутрішніх справ, мали право вилучати окремі справи з відання цивільних судів та передавати їх на розгляд військово-окружних судів. Причому, як справедливо зазначає О. Ярмиш, категорія подібних справ не була чітко визначеною, що «відкривало широкий простір до свавілля» чиновників [7, с. 42].

Зазвичай, в науковій літературі, насамперед радянського періоду, панує погляд на військово-окружні суди, як інструмент боротьби з революційним рухом. Складно заперечувати той факт, що ці судові установи активно брали участь у розправах над представниками револю-

ційного руху. Так, у 1879 році в Київському військово-окружному суді на розгляд перебувало 8 справ основними обвинуваченнями у яких виступало: «приналежність до групи народовольців» та «агітація проти царського самодержавства» [8]. Водночас, варто звернути увагу, що військово-окружні суди брали активну участь у здійсненні судочинства над учасниками єврейських погромів, які в той час були масовим явищем на українських територіях. Так, у 1881 році Київський військово-окружний суд розглянув більше 40 справ, що стосувалися причетності до єврейських погромів і покарав винних. Вже в наступному році кількість справ пов'язаних з нападами на євреїв зменшилася до 15 [8]. Звісно, не можна робити однозначний висновок, що саме діяльність військово-окружних судів призводило до зменшення насилля над єврейською спільнотою на українських землях. Водночас, напевно справедливо буде зауважити, що загроза суворого вироку зі сторони військово-окружного суду могла стати додатковим стримуючим фактором.

Важливе значення для розуміння сутності та характеру діяльності військово-окружних судів є питання про їх склад, порядок формування та правовий статус суддів. Його аналіз в свою чергу дозволяє відповісти на питання, чому російський уряд активно залучав військово-окружні суди для здійснення судочинства над цивільним населенням, хоча у його розпорядженні перебували суди загальної та мирової юстиції.

Особливістю військово-окружних судів був їх колегіальний характер, а також існуючий поділ членів суду на дві категорії – постійних та тимчасових.

До числа постійних членів суду відносилися: голова, військові судді та військові слідчі. Число постійних суддів не було законодавчо закріплено, тож у різних військових округах кількість постійних членів суду залежала від характеру та обсягів судового навантаження. Так, наприклад, у складі Московського військово-окружного суду нараховувалося дев'ять судів, тоді як в Одеському військово-окружному суді – лише шість, а в Харківському – п'ять [9, с. 180].

При формуванні постійного складу військово-окружних судів принцип виборності не застосовувався. Натомість, кандидатури військових суддів та голова суду підбиралися військовим міністром і призначалися царем. При обранні кандидатів враховували низку вимог, що були встановлені російським законодавством. По-перше, судді військово-окружних судів обиралися з числа вищого командного складу російської армії: як правило вони були штаб-офіцерами, а почасти мали і генеральські звання. Жодних вимог щодо співвідношення кількості штаб-офіцерів та генералів у судах не існувало, тож в кожному окремому випадку це співвідношення варіювалося.

Щодо посади голови суду, то його обов'язки згідно зі ст. 153 Військово-судового статуту могли виконувати виключно військовослужбовці у ранзі не нижче генеральського [4, с. 33].

Додатковою вимогою біла наявність у військових суддів юридичної освіти (ст. 150 ВСС). Проте, очевидно, що в перші роки забезпечити подібними кадрами усі штатні посади у судах було дуже складною справою через дефіцит військових юристів. Тож, в початковий період існування військово-окружних судів, на практиці, при виборах суддів могли обходити цю вимогу, а відсутність теоретичної підготовки у членів суду частково компенсувалася за рахунок включення до складу суду чиновника з військового міністерства, який мав юридичну освіту. З часом, коли була налагоджена система підготовки, як цивільних, так і військових юристів, у міністерстві з'явилася більш реальна можливість забезпечити військову юстицію підготовленими фахівцями-правниками.

Крім зазначених вимог, в законодавстві встановлювалися загальні для всіх кандидатів на посаду суддів обмеження, як то: відсутність судимості або перебування під судом та слідством, неприпустимість перебування кандидата під опікою через марнотратство тощо [4, с. 33].

Звільнення чи переміщення постійних військових суддів відбувалося за ініціативою військового міністра і не потребувала згоди зі сторони самого судді. Подібна процедура звісно ставила суддю в залежне становище від вищестоящего керівництва, і негативним чином позначалася на одному з ключових принципів буржуазного судоустрою – незалежності суду та представників суддівського корпусу. Так, у подальшому, коли військово-окружні суди отримують право розглядати справи про політичні злочини, ця залежність створить умови для тиску на суддів зі сторони чиновників з метою змусити їх прийняти необхідне царському уряду рішення. Водночас, дозволяли і швидко прибирати тих суддів, які виявлялися не схильними слідувати вимогам міністерства. Зокрема, суддя Київського військово-окружного суду генерал Кузьмін був звільнений зі своєї посади одразу після того, як виніс «занадто м'який» (вислів сучасника) вирок дванадцяти народовольцям [10, с. 174].

Другою категорією суддів були так звані тимчасові члени суду. За своїми функціями, структурою, призначенням, інститут тимчасових членів військово-окружних судів мав багато спільних рис з створеним в ході судової реформи 1864 р. інститутом присяжних засідателів. Проте, звісно, специфіка військового судочинства не могла не накласти на нього свій відбиток, що обумовить і наявність і значних відмінностей між зазначеними нами інститутами. Кількість тимчасових членів у військово-окружних судах була значно меншою ніж кількість присяжних. На відміну від

присяжних, які обиралися представниками громадськості, тимчасові судді призначалися Головним начальником військового округу з числа кадрових офіцерів, які відповідали критеріям визначеним у ВСС. Зокрема, кандидати в тимчасові судді повинні були знаходитися на військовій службі не менше восьми років, з них чотири – на стройових посадах, не перебувати під слідством та судом, не піддавалися суворим дисциплінарним покаранням [4, с. 33].

Строк виконання тимчасовими суддями своїх обов'язків був доволі незначний – чотири місяці. Зважаючи на той факт, що в ході судового процесу тимчасові члени не лише повинні були давати загальну оцінку діям обвинуваченого, а й вирішувати разом з суддею усі основні питання судочинства, встановлений малий строк перебування їх у судах не давав можливості отримати необхідний їм практичний досвід. Іншим недоліком інституту тимчасових суддів у військово-окружних судах слід визнати їхню залежність від вищестоящего керівництва, що негативним чином впливало на об'єктивність прийнятих рішень. Запровадження суду присяжних в цивільних судах давало підсудному додатковій гарантії захисту від неправомірного переслідування з боку влади чи зацікавлених осіб. У військово-окружних судах, подібний механізм захисту був ослаблений військовою субординацією, підпорядкованістю тимчасових членів суду вищим офіцерам, які таким чином продовжували зберігати можливість впливати на прийняття ними рішень.

Оцінюючи стан підготовки суддів до виконання покладених на них обов'язків, слід визнати її не в повній мірі задовільною. Численні повідомлення в пресі і джерелах мемуарного характеру, свідчать про відсутність у суддів належного рівня теоретичної підготовки, відсутність прагнення до належного виконання своїх обов'язків, панування серед суддів осіб похилого віку, які не могли виконувати суддівські функції тощо [11, с. 95-96].

Крім постійних військово-окружних судів, російське законодавство передбачало можливість створення і тимчасових судових установ. Подібна потреба виникла через значну завантаженість військово-окружних судів та їх віддаленість від місця розташування окремих частин та гарнізонів. У зв'язку з цим, урядом було прийнято рішення про організацію виїзних судових засідань – в місцях постійної дислокації великих армійських підрозділів, не менше двох разів на рік, повинні були запроваджуватися тимчасові суди із трьох суддів (офіцерів): одного постійного із числа постійних членів військово-окружного суду й двох тимчасових, які розглядати справи, що накопичилися за цей період. Так, з 1874 по 1902 рік тимчасовий військовий суд функціонував на Правобережній Україні у м. Кам'янець-Подільську [12].

Крім того, у випадку гострої необхідності (вчинення тяжкого злочину, резонансна справа) Головний начальник військового округу отримував право створити тимчасовий суд і до спливу шестимісячного строку. Зокрема, досить часто подібні установи створювалися для розгляду справ про єврейські погроми [13, с. 48-59].

До складу військово-окружного суду входив також один військовий слідчий для проведення попереднього слідства та кандидати на судові посади. Останні являли собою кадровий резерв за допомогою якого військово-судове відомство здійснювало заповнення вакантних посад у системі військової юстиції. На відміну від подібного інституту, що існував при цивільних судах, у системі військової юстиції кандидат на судові посади становив штатну одиницю і перебував на грошовому утриманні. Пов'язано це було з особливою роллю означених осіб, яку вони відігравали у судових процесах – виступали в якості представників обвинувачених. Норми ВСС не передбачали створення спеціальної корпорації захисників при військових судах, хоча право підсудного на захист і можливість представництва його інтересів у суді були чітко обумовлені в ході судової реформи. Положень, які б забороняли участь у судовому процесі приватних адвокатів не існувало, проте, як свідчать джерела, військове відомство не дуже позитивно відносилося до участі у суді цивільних осіб, а тому на практиці подібні випадки зустрічалися дуже рідко. За таких умов, кандидати на судові посади у військовому відомстві, що відповідали всім необхідним вимогам: офіцери, наявна юридична освіта тощо, з точки зору уряду ідеально підходили до виконання функцій захисника. Щоправда, слід зауважити що у подібного механізму були і свої значні недоліки, які владі було вигідно не помічати. Позаяк призначення вищезначених кандидатів здійснював військовий міністр, а самі вони становили виключно службовців військового відомства, то держава та судді отримували додаткові механізми впливу на захисників під час судового процесу, що вело до порушення принципу незалежності адвоката у судовому процесі. Професор військово-юридичної академії М. Володимиров писав з цього приводу: «Особи, яким доручається захист честі, свободи, навіть життя, повинні бути незалежними. Незалежність суджень повинна становити основу, обов'язкову рису адвокатської діяльності», натомість захисники з судового відомства не в повній мірі відповідали цим вимогам [14, с. 50].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що у військово-окружних судах обвинувачені мали значно меншу правову захищеність у порівнянні з загальними цивільними судами: інститут присяжних засідателів був фактично відсутній, а адвокатура перебувала у залежності від представників держави та військового командування.

Висновки. Утворені в ході військово-судової реформи 1867 року військово-окружні суди стали важливим елементом тодішньої системи військової юстиції. Їх запровадження було пов'язано, як з процесом реорганізації управління армією, так і реформуванням судової системи в цілому. Держава намагалася покращити стан відправлення судочинства у військовій сфері, і прагнула до формування суддівського корпусу на професійній основі та намагалася забезпечити реалізацію окремих принципів в буржуазного судочинства: колегіальність, право на захист, можливість апеляції тощо. Водночас, специфіка військової сфери та небажання царського уряду послаблювати контроль за військовими судами, а відповідно і армією, призвела при розбудові військово-окружних судів до відходу від ряду таких важливих принципів, як: незалежність від адміністрації судді та представника захисту, неможливість поширення юрисдикції військових судів на цивільних осіб і т.п.

Література

1. Военно-судебный устав (XXIV кн. Св. Воен. Постан. 1869 года) : Разъясненный: а) Мотивами, на которых он основан, и б) решениями Главного Военного Суда по 1 Сентября 1878 года, и дополненный: всеми позднейшими узаконениями, с разъяснением их также по мотивам, приказами по военному ведомству и циркулярами Главного Шт. Сост. Н. Мартынов. Варшава : Типография Ивана Котти, 1879. 372 с.
2. Зайончковский П.. Военные реформы 1860–1870 гг. в России. М., 1952.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (Далі – ЦДІАК України). Ф. 316, Київський військово-окружний суд, м. Київ. Опис 6. 15 арк.
4. Швейковський В. Устав Военно-судебный. СПб. : Законоведение, 1914. 145 с.
5. ЦДІАК України. Ф. 316, Київський військово-окружний суд, м. Київ. Опис 1а. 5 арк.
6. Абрамович-Барановский С.С. Лекции по военному судопроизводству. СПб., 1913. 324 с.
7. Ярмиш О. Судові органи царської Росії в період імперіалізму (1900-1917 рр.). К. : НМК ВО, 1991. 87 с.
8. ЦДІАК. Ф. 316, Київський військово-окружний суд, м. Київ. Опис 1. 95 арк.
9. Адрес-календарь. Общая роспись начальствующим и прочим должностных лиц по всем управлениям в Российской Империи на 1891 г. Том 2. – Б.м., 1891 г., 260 с. Харьковский календар на 1887 год. Харьков, Типография харьковского губернского правления, 1888. 1327 с.
10. Полянский Н. Царские военные суды в борьбе с революцией 1905–1907 гг. М. Изд-во Моск. ун-та, 1958. 238 с.
11. Анисимов С. Как это было: Записки политического защитника о судах Столыпина. М., 2011. 460 с.
12. Державний архів Хмельницької області. Ф. 291. Тимчасовий військовий суд. Оп. 1. 17 арк.
13. Пудалов Б. Евреи в Нижнем Новгороде. Нижний.Новгород. Нижегород. гуманитар. центр, 1998. 162 с.
14. Володимиров В. Конспективный курс старшего класса Николаевской академии Генерального штаба. Часть 2. Законы военного судопроизводства и судопроизводства. СПб., 1893. 250 с.

Анотація

Волошкевич Г. А. Військово-окружні суди українських губерній у системі військової юстиції Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) – Стаття.

Метою статті є аналіз місця та ролі військово-окружних судів українських губерній у системі військової юстиції Російської імперії, визначивши їх склад, порядок утворення, функціональне призначення.

Методологічною основою роботи стало використання загальнонауковими методами, у тому числі й тими, що переважно використовуються в історико-правових дослідженнях. Серед них важливе місце посідають історичний та логіко-теоретичний методи, які постають в органічній єдності. Щодо спеціально-наукових методів, основне застосування знайшов формально-юридичний метод, завдяки якому було проаналізовано правовий статус військово-окружних судів у відповідності до діючих нормативно-правових актів.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що стаття є сучасним науковим дослідженням, у якому визначено та охарактеризовано особливості становлення та функціонування військово-окружних судів на регіональному рівні – українських губерніях, що входили до складу Російської імперії.

У запропонованій статті розглядаються проблемні питання місця та ролі військово-окружних судів у системі військової юстиції Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Встановлено основні причини створення військово-окружних судів в якості окремої ланки у системі військової юстиції. Розглянуто та визначено перелік осіб, що входили до складу військово-окружних судів, встановлено основні нормативні вимоги, які висувалися до кандидатів на заміщення вакантної посади у суді, проаналізовано ступінь підготовки суддів до виконання покладених на них завдань. Визначені основні категорії справ, що знаходилися у юрисдикції військово-окружних судів, а також встановлено особливість процедури розгляду справ у зазначеній категорії судів. Зроблено висновок, що у військово-окружних судах обвинувачені мали значно меншу правову захищеність у порівнянні з загальними цивільними судами: інститут присяжних засідателів був фактично відсутній, а адвокатура перебувала у залежності від представників держави та військового командування.

Ключові слова: військова юстиція, військовий суд, військово-окружні суди, Військово-судовий статут, судді.

Summary

Voloshkevych H. A. Military district courts of Ukrainian governorates in the military justice system of the Russian empire (later half of 19th – early 20th century). – Article.

The purpose of the article is to analyze the place and role of military district courts of Ukrainian governorates in the system of military justice of the Russian Empire, determining the court composition, procedure for their formation, and functional purpose.

The methodological basis of the work is the use of general scientific methods, including the ones used specially in historical and legal research. Among them, combination of historical and logical-theoretical methods take an important place.

As for special scientific methods, legalistic method was applied to analyze the legal status of military district court in accordance with applicable legal acts.

The scientific novelty of the study is stipulated by the fact that the article is a modern scientific study in which the peculiarities of the creating and functioning of military district court at the regional level (Ukrainian governorates which were apart of the Russian Empire) are defined and characterized.

The article examines problematic issues of the place and role of military district courts in the system of military justice of the Russian Empire in the latter half of 19th – early 20th centuries. The main reasons for the military district courts creation as a separate unit in the military justice system are defined. The list of members of the military district courts is examined, the main regulatory requirements for candidates to cover the court vacancies are determined, the level of judges' training to perform the assigned tasks is analyzed.

The main categories of cases under the military district court jurisdiction as well as the peculiarity of the procedure for hearing cases were determined. It was found out that the accused had much less legal protection in military district courts compared to general civil courts: the institute of jurors was virtually absent, and defense lawyers were dependent on the state representatives and the military command.

Key words: military justice, military court, military district courts, Military Court Statute, judges.